

TARTU ÜLIKOOL
HUMANITAARTEADUSTE JA KUNSTIDE VALDKOND
EESTI JA ÜLDKEELETEADUSE INSTITUUT
EESTI KEELE OSAKOND

Ele-Riin Toomsalu

**KOKKU- JA LAHKUKIRJUTAMINE PÕHIKOOLI
LÕPUEKSAMIKIRJANDITES**

Bakalaureusetöö

Juhendaja Maigi Vija (MA)

TARTU 2017

SISUKORD

1. KOKKU- JA LAHKUKIRJUTAMISE REEGLID EESTI KEELES.....	5
1.1. Eesti keele kokku- ja lahkukirjutamise reeglistik ja Emakeele Seltsi keeleteimkonna otsused	5
1.2. Kokku- ja lahkukirjutamise käsitlemine põhikooliõpikutes.....	7
2. KOKKU- JA LAHKUKIRJUTAMISE VEAD PÕHIKOOLI LÕPUEKSAMIKIRJANDITES	13
2.1. Materjali analüüsimine	13
2.1.1. Nimisõnade kokku- ja lahkukirjutamise vead	14
2.1.2. Omadussõnade kokku- ja lahkukirjutamise vead	21
2.1.3. Asesõnade kokku- ja lahkukirjutamise vead	22
2.1.4. Pöörd sõnade kokku- ja lahkukirjutamise vead	23
2.1.5. Muutumatu sõnade kokku- ja lahkukirjutamise vead	25
2.2. Kokku- ja lahkukirjutamise test 6.–9. kl õpilastele	30
KOKKUVÕTE	33
KASUTATUD KIRJANDUS	36
SOLID AND SEPARATE WRITING IN SECONDARY SCHOOL NATIONAL EXAMINATIONS. SUMMARY.....	39
LISAD.....	41
Lisa 1. Kokku- ja lahkukirjutamise test 8. ja 9. klassile.....	41
Lisa 2. Kokku- ja lahkukirjutamise test 6. ja 7. klassile.....	44

SISSEJUHATUS

Siinses bakalaureusetöös analüüsitakse eesti keele kokku- ja lahkukirjutamise vigu 2014. aasta põhikooli lõpueksamikirjandites. Töö esimene eesmärk on välja selgitada, milliseid kokku- ja lahkukirjutamise vigu on hindajad märkinud põhikooli lõpukirjandites ning uurida, missugustesse kategooriatesse jagunevad vead sõnaliikide põhjal. Eksamitöodes uuritakse vaid parandajate poolt märgitud vigu. Teine eesmärk on teada saada, kuidas kirjutavad 6.–9. klassi õpilased veaohlikke kokku- ja lahkukirjutatavaid keelendeid. Selle väljaselgitamiseks on tehtud kaks *online*-testi.

Bakalaureusetöö koosneb kahest peatükist, millest esimeses antakse ülevaade kokku- ja lahkukirjutamise reeglistikust eesti keeles ning Emakeele Seltsi keeleteoimkonna otsustest, mis puudutavad määrsõnade ning ühend- ja väljendverbituletiste kokku- ja lahkukirjutamist. Teises alapeatükis kirjeldatakse kokku- ja lahkukirjutamise käsitlemist põhikooliõpikutes. Vaatluse alla on võetud kirjastuste Koolibri ja Avita 5.–9. klassi eesti keele õpikud.

Teises peatükis ehk analüüsivas osas esitatakse keelematerjali analüüs, milles on toodud hindajate poolt veaks märgitud sõnad või sõnaühendid koos näitelausetega. Vigu on kategoriseeritud sõnaliigiti, sh nimi-, omadus-, ase-, pöörd- ja muutumatute sõnade kaupa. Lõpueksami lühikirjandid on pärit emakeeleõppija korpusest EMMA, mis on Eesti õpilaste keelekasutuse uurimiseks loodud korpus, kust on leitavad õpilaste lõpukirjandid (EMMA). Valimis on 80 lõpueksamikirjandit, mis on kirjutatud 2014. aastal teemal „Teatrietendus või film – kumba eelistada?“. Teises alapeatükis esitatakse kahe läbi viidud kokku- ja lahkukirjutamise testi tulemused.

Kokku- ja lahkukirjutamise vigu on varasemalt uurinud Inger Pürjema (2014), kes on teinud magistritöö teemal „Kokku- ja lahkukirjutamise probleemid riigieksamitöodes“.

Ortograafiateemalistest uurimustes on Maarja-Liisa Vokksepa (2016) magistritöö käsitletud kirjandite stiili- ja sõnavaravigu põhikooli lõpukirjandites ning Siim Karnö (2015) on analüüsinud oma magistritöös eesti keele riigieksami kirjutamisosa esimese ja teise hindaja õigekeelsusvigade märkimise erinevusi. Siinse töö teises osas võrreldakse saadud tulemusi Pürjema ja Karnö uurimistulemustega.

Uurimuse teema on oluline ja aktuaalne, kuna on tähtis teada, milliste sõnade kokku- ja lahkukirjutamisel õpilased eksivad. Saadud tulemused annavad õpetajatele ja keelekorraldajatele infot selle kohta, missugused on kokku- ja lahkukirjutamise probleemkohad ning milliste keelendite normingumuudatusi tuleks keeleteoimkonnaga edaspidi arutada.

1. KOKKU- JA LAHKUKIRJUTAMISE REEGLID EESTI KEELES

Kokku- ja lahkukirjutamine on üks raskemaid ja veaohlikumaid ortograafiaosi. Keerukaks teevad selle ka keelekorralduses toimuvad muutused. Üha enam võtab Emakeele Seltsi keeleteimkond vastu otsuseid, et sõnu võib kirjutada nii kokku kui ka lahku, kuna sageli erineb tegelik kasutus normeeritust (ES). Lisaks sellele, et kokku- ja lahkukirjutamiseks on oma kindlad reeglid, sõltub see paljuski kontekstist. Eesti keele käsiraamat soovitab kahtluse korral kirjutada pigem lahku (Erelt jt 2007: 105).

Siinses peatükis tuleb juttu eesti keele kokku- ja lahkukirjutamise reeglistikust ja muutustest, Emakeele Seltsi keeleteimkonna otsustest ning kokku- ja lahkukirjutamise õpetamisest põhikooli õpikutes.

1.1. Eesti keele kokku- ja lahkukirjutamise reeglistik ja Emakeele Seltsi keeleteimkonna otsused

Kokku- ja lahkukirjutamisel on kindlad põhimõtted. Normaalolekus kirjutatakse sõnad üksteisest lahku, kuid kokkukirjutisi on kahesuguseid: liitsõnad ning muud kokkukirjutised. Siiski peab sõnade kokku kirjutamiseks olema kindel põhjus. Eesti keeles on kokku- või lahkukirjutamiseks kuus põhimõtet, milleks on semantiline ehk tähenduspõhimõte, vormi-, konteksti-, sagedus-, traditsiooni- ning pikkuspõhimõte. (Erelt jt 2007: 104)

Eesti kirjakeele normeerimisega tegeleb Emakeele Seltsi keeleteimkond, mis on keeleteadlaste ja -praktikute vabatahtlik ühendus, mille ülesanne on anda nõu õigekeelsussõnaraamatu koostajatele ning teha keelekorralduslikke otsuseid. Viimati

tehti otsuseid 2012. aastal seoses määrsõnade ning ühend- ja väljendverbituletiste kokku- ja lahkukirjutamist puudutavatel teemadel. (ES)

Seoses määrsõnade kokku- ja lahkukirjutamisega otsustati, et muutumatud sõnad *kas* või ~ *kasvõi*, *just nagu* ~ *justnagu*, *just nimelt* ~ *justnimelt*, *kui tahes* ~ *kuitahes* ja *mis tahes* ~ *mistahes* võib kirjutada nii kokku kui ka lahku, kuid varasemalt võis neid sõnu ainult lahku kirjutada. Samuti võib aastast 2012 kirjutada nii sidekriipsuga kui ka kokku määrsõna *võib-olla* ~ *võibolla*. Põhjus otsuse tegemiseks on selles, et keeletekasutajad peavad selliseid ühendeid liitsõnadeks, mille osad kuuluvad nii vormiliselt kui sisuliselt kokku. (Habicht 2012)

Reeglina kirjutatakse määrsõnad teistest sõnadest lahku, välja arvatud liitmäärsõnad, milles kaks kõrvutiolevat mistahes sõnaliiki on sulandunud üheks määrsõnaks, nagu *käepärast* või *äärepealt*. Piir kokku ja lahku kirjutavate sõnade vahel on õhuke ning osa ühendeid määratletakse kui ebakindlaid määrliitsõnu, nagu näiteks *selja taga* ~ *seljataga*, *nii palju* ~ *niipalju*, *nii kaugel* ~ *niikaugel*, *justkui* ~ *just kui*, *meeltmööda* ~ *meelt mööda*, *vastutuult* ~ *vastu tuult*. Nende sõnade kirjutamisel on jäetud keeletekasutajale avaram võimalus kirjutada need sõnad kas kokku või lahku, vastavalt kontekstile. Kui selliste liitmäärsõnade ülesanne on rõhutada, siis kirjutatakse määrsõna kokku. Emakeele Seltsi keeleteoimkond välja toonud, et just rõhumäärsõnade kirjutamisega eksitakse aasta-aastalt riigieksamikirjandites kõige enam. (Habicht 2012)

Samuti normeeris Emakeele Seltsi keeleteoimkond ühend- ja väljendverbituletiste kokku- ja lahkukirjutamist, kuna ka nende kirjutamine valmistab keeletekasutajatele raskusi. Täpsemalt tehti otsus seoses ühend- ja väljendverbidest tuletatud nimisõnade ning *lt*-liiteliste määrsõnade kokku- ja lahkukirjutamise kohta. Reegel näeb ette, et ühend- ja väljendverbi osad kirjutatakse enamasti lahku. Nende verbide kesksõnu võib kokku kirjutada vaid omadussõna lausepositsioonides, nt *vihmavari on kokkupandav* ~

kokku pandav. Küll aga tuleb kokku kirjutada ühend- ja väljendverbidest moodustatud tuletised. (Kasik 2012)

Keeletoimkonna otsus seoses ühend- ja väljendverbituletiste kirjutamisega on järgmine: Ühend- ja väljendverbidest moodustatud *mine*-liitelised teonimed, *ja*-liitelised tegijanimed ja kesksõnadest moodustatud *lt*-liitelised määrsõnad võib sarnaselt omadussõna funktsioonis kasutatavate kesksõnadega kirjutada kokku või lahku, näiteks *edasiarendamine* või *edasi arendamine*, *ülestõstmine* või *üles tõstmine*, *eemalseisimine* või *eemal seisimine*. Teised ühend- ja väljendverbituletised, sealhulgas omadussõnastunud kesksõnad kirjutatakse kokku, kuna need moodustavad omaette tähendusega iseseisvad sõnad, nagu *käitumine on väljakutsuv*, *liha on läbikasvanud*, *ilme on äraseletatud*. Küll aga on ühendverbist tuletatud teo- ja tegijanimede kokkukirjutamine vajalik siis, kui tähendus võib jääda kahemõtteliseks, näiteks *koera kätteandja* vrd *koera kätte andja*. (Kasik 2012)

1.2. Kokku- ja lahkukirjutamise käsitlemine põhikooliõpikutes

Siinses alapeatükis uuritakse, kuidas käsitletakse kirjastuse Avita ja Koolibri eesti keele õpikutes kokku- ja lahkukirjutamist. Võrreldakse ja analüüsitakse kümnet 5.–9. klassi õpikut.

Õpikutes käsitletakse kokku- ja lahkukirjutamist kirjastuse üsna erinevalt. Kirjastuse Koolibri välja antud 5. klassi eesti keele õpikus „Koma“ on kokku- ja lahkukirjutamist rohkem lahti seletatud kui Avita 5. klassi õpikus. Koolibri emakeeleõpikus on esile toodud kokku- ja lahkukirjutamise põhilised reeglid, millele tuleb tähelepanu pöörata. Nimelt sõltub sageli sõnade kokkukirjutamine sõnaliigist ning omadussõna ja nimisõna kirjutatakse tavaliselt lahku. On välja toodud, et kahe nimisõna juures tuleb vaadata

esimest sõna ning seejärel otsustada, kas sõna tuleb kirjutada järgnevaga kokku või lahku. Koolibri 5. klassi õpikus kirjeldatakse, et kui esimene sõna näitab kuuluvust: kelle või mille oma mingi asi on, siis kirjutatakse sõnad lahku (nt *sõbra vihik*, *ema raamat*), aga kui esimene sõna näitab liiki või laadi, kirjutatakse see järgneva sõnaga kokku (nt *kodutee*, *laua lamp*). Samuti kirjutatakse omadussõnaga kokku nimi-, omadus- ja arvsõna, kui omadussõna lõpeb *ne-* või *line-*liitega (nt *maja kõrgus* vs *majakõrgune*). (Bobõlski & Puksand 2012: 33–34)

5. klassi õpikus „Koma“ selgitatakse, mis on liitsõna ning millistest osadest see koosneb. Liitsõna viimane sõna on põhisõna, mis näitab, millega on tegemist, nt *laua lamp*, kus tegu on lambiga. Liitsõna esimene sõna on aga täpsustav ehk täiendsõna, mis näitab liiki. Sõnad tuleb lahku kirjutada, kui täiendsõna ees on omakorda täiend, nagu *selle puu leht*. Sõnad kirjutatakse aga kokku, kui tekib täiesti uue tähendusega sõna, nt *vanasõna*. (Bobõlski 2012: 34)

Ka kirjastuse Avita 5. klassi õpikus on täpsemalt juttu liitsõnade moodustamisest, küll aga pole eraldi kokku- ja lahkukirjutamise peatükki, mis on Koolibri õpikus. Avita õpikus on rõhk liitsõnade moodustamise ülesannetel, kirjastuse Koolibri raamatus aga teooria seletamisel ning näidete esitamisel. (Piits jt 2012: 14–17)

6. klassi õpikus „Punkt“ on liitsõna ja liitega sõna õigekirja selgitatud samamoodi nagu 5. klassi õpikus. Täpsemalt on välja toodud, et liitsõna koosneb mitmest sõnast, mille viimane sõna on põhisõna ning esimene täiendsõna (Bobõlski jt 2013: 40). Avita 6. klassi emakeeleõpikus on kokku- ja lahkukirjutamist seletades toodud palju näiteid. Esitatud on viis reeglit, milles on eraldi õpetatud nimi-, arv-, ase- ja omadussõnade kokku- ja lahkukirjutamist. Avita õpikus on tähelepanu juhitud, et nimisõnade kokku- ja lahkukirjutus sõltub nii sõnaliigist, käändest kui ka tähendusest. (Piits & Varul 2013)

7. klassi eesti keele õpik „Sõnadest tekstini“ 1. osa (Ratasepp 2009) kokku- ja lahkukirjutamisest ei käsitle, kuid kirjastuse Koolibri õpikus „Peegel“ on juttu liit-, ühend- ja väljendtepusõnade ning määr- ja kaassõnade kokku- ja lahkukirjutamisest. On välja toodud, et liittepusõnad kirjutatakse alati kokku ning nende osi ei saa lauses eraldada ega ka nende järjekorda muuta. Õpikus „Peegel“ on selgitatud, et ühendverbi moodustavad tepusõna ja muutumatu sõna, mille pöördelises vormis kirjutatakse sõnad lahku, ning mille osad võivad paikneda kas kõrvuti või lahus, nagu näiteks *ära kulutanud, kulutasime päevaga raha ära*. Väljendverbi kirjeldamisel on välja toodud, et see koosneb käänd- ja tepusõnast ning nii nagu ühendverbis, tuleb pöördelises vormis kirjutada sõnad üksteisest lahku olenemata nende paiknemisest. Lisaks on rõhutatud, et nii liit-, ühend- kui ka väljendverbist tuletatud nimi-, omadus- või määrsõna kirjutatakse alati kokku, nagu *sõna kuulama – sõnakuulelik*. (Bobõlski & Puksand 2011: 94–95)

7. klassi õpikus „Peegel“ on määr- ja kaassõnade kokku- ja lahkukirjutamist põgusalt seletatud, ent rohkem on rõhku pandud ülesannete tegemisele. Kui liit-, ühend- ja väljendverbist tuletatud määrsõna kirjutatakse alati kokku, siis määrsõna kirjutatakse harilikult teistest sõnadest siiski lahku, näiteks *väga hea, sama vähe*. Küll aga kirjutatakse määrsõna kokku nimisõnaga siis, kui tekib uue tähendusega liitnimisõna, nagu *koostöö, tänapäev*. Eraldi on välja toodud sõnad, mis kirjutatakse alati lahku, nendeks on *kas või, kogu aeg, mis tahes, veel kord*. Käändsõnade õigekiri on sarnane määrsõna omaga. Kaassõna kirjutatakse käändsõnast hrl lahku, nt *mööda teed, maja ümber*, kuid uue mõiste tekkimisel kokku, nagu *kõigepealt, mehemoodi*. Samas on selliseid sõnu, mida võib kirjutada nii kokku kui lahku, näiteks *nädala kaupa, nädalakaupa*. (Bobõlski & Puksand 2011: 108–109)

8. klassi õpikus „Lausetest tekstini“ kokku- ja lahkukirjutamist ei kajastata, küll aga on teemat käsitletud 8. klassi emakeeleõpikus „Peegel“. Täpsemalt on juttu nimi-, arv- ja

omadussõnade kokku- ja lahkukirjutamisest, mida õpetati ka 5. klassi õpikus. Arvestada tuleb kolme reeglit: täiendsõna käänet, tähendust ning ümbritsevat teksti. Lisaks on toodud tabelina kuus kokku- ning kuus lahkukirjutamise reeglit. Nimelt kirjutatakse nimisõna eelneva sõnaga kokku, kui täiendsõna on ainsuse nimetavas käändes või lühenenud; kui täiendsõna on ainuse omastavas käändes, täiendsõna näitab liiki või laadi, või täiendsõna on mitmusliku sisuga. Kokku kirjutatakse nimisõna ka siis, kui liitsõna väljendab hulka või kogu; kahesilbiline mitmuse omastavas täiendsõna, kui tekib uus mõiste. Omadus-, arv- ja asesõna kirjutatakse nimisõnaga kokku, kui tekib uus mõiste, või kui täiend kuulub põhisõna juurde. (Bobõlski & Puksand 2010: 46)

Nimisõna lahkukirjutamise põhimõtted on järgmised: täiendsõna on mõnes muus käändes; täiendsõna on ainsuse omastavas käändes, täiendsõna näitab kuuluvust; ühend väljendab hulka või kogu, kuid täiendsõna on liitsõna; täiendsõna on mitmuse omastavas käändes; omadus-, arv- ja asesõna kirjutatakse nimisõnast lahku; täiend kuulub täiendsõna juurde. (Bobõlski & Puksand 2010: 46)

Alates 8. klassist on õpetatud ka arvsõnade kokku- ja lahkukirjutamist, milles on rõhutatud, et arvsõnade puhul põhineb see keelekorraldajate kokkuleppel: *-teist*, *-kümme* ja *sada* kirjutatakse kokku ning muud arvud, nagu *tuhat*, *miljon* lahku. Õpikus „Peegel“ selgitatakse, et omadussõnade puhul tuleb vaadata, mis sõnaliik eelneb omadussõnale ning missuguse lõpuga omadussõna on. Kokku kirjutatakse tüved: *eht-*, *puht-*, *liht-*, *ime-*, *puru-*, *uhi-*, *üli-*, *eba* ning eelneva käändsõnaga kirjutatakse kokku tüved: *-ohtu*, *-võitu*, *-verd*, *-karva*, *-värvi*. Samuti kirjutatakse omadussõna eelneva käändsõnaga kokku uue mõiste tekkimisel ning *ne-* ja *line-* liitelised omadussõnad, küll aga kirjutatakse need lahku, kui *ne-* või *line-*omadussõna juurde kuuluval sõnal on käändsõnaline täiend, nagu *kolme meetri kõrgune*. Ka

kirjutatakse lahku määrsõnaliselt kasutatav omadussõna, näiteks *ääretu lai*. (Bobõlski & Puksand 2010: 48)

9. klassi õpikus „Mõttest tekstini“ on eraldi osana välja toodud peatükk „Kordame kokku- ja lahkukirjutamist“, kus on toodud kõik eelnevates klassis õpitu, küll aga väga põhjalikult. On rõhutatud, et sõnade kokku- ja lahkukirjutamine sõltub tähendus-, vormi-, konteksti-, traditsiooni- ning pikkusepõhimõttest. Tabelitena on antud ülevaade kõikidest kokku- ja lahkukirjutamise reeglitest, sealhulgas nimisõna + nimisõna; omadus-, arv- ja asesõna + nimisõna; käänd- või määrsõna + omadussõna; arvsõna ning uue teemana kohanime kokku- ja lahkukirjutamine. Kohanimed kirjutatakse kokku: nimega lahutamatu seotud liigisõna, täpsustav täiendosa ühendatakse sidekriipsu abil, näiteks *Põhja-Ameerika. Maa* kirjutatakse kohanimega enamasti kokku, kuid maad (mitmuses) riigi tähenduses kirjutatakse kohanimest lahku, nt *Euroopa maad*. Küll aga kirjutatakse liigisõna kohanimest lahku, kui selle tähendus jääb ilma liigisõnata samaks, nt *Pärnu linn (Pärnu)*. Samuti kirjutatakse kohanimi lahku, kui selleks on käänduv omadussõna, nagu *Vaikne ookean (Vaiksel ookeanil)* ning lahku kirjutatakse ka tänav, maantee, väljak vms liigisõna, näiteks *Pikk jalg*. (Rataspepp 2005: 97–100)

Avita 9. klassi õpikus „Mõttest tekstini“ korratakse üle ka tegusõnade kokku- ja lahkukirjutamise põhimõtted, mida käsitletakse 7. klassis ning uue infona on lisatud, et kui ühend- või väljendteigusõnade *v-*, *tav-*, *nud-*, *tud-*kesksõna või *mata-*vorm esinevad lauses täiendina, võib nende osad kirjutada nii kokku kui ka lahku, näiteks *aset leidnud sündmus ~ asetleidnud sündmus*. Ka muutumatute sõnade kokku- ja lahkukirjutamist õpetatakse varasemates klassides, ent 9. klassi Avita õpikus on esile toodud veaohlike kaassõnade *pool*, *poole*, *poolt*, *pidi*, *teel*, *pealt*, *peale*, *pärast*, *mööda* õigekiri. Kaassõna kirjutatakse käändsõnaga kokku, kui tekib eritähenduslik väljend, näiteks *kõigepealt*, *äraspidi*. (Rataspepp 2004: 102–103; 105–106)

9. klassi emakeeleõpikus „Peegel“ on samuti kokku- ja lahkukirjutamist korratud, täpsemalt pöörd-, käänd- ja muutumatute sõnade õigekirjutist. Uue infona on toodud liitmäärsõnade kokku- ja lahkukirjutamine, kui esimene sõna on nimetavas käändes ja teine alaltütlevas, siis kasutatakse sidekriipsu, nt *järk-järgult, päev-päevalt*. (Bobõlski jt 2011: 91)

2014. aasta eesti keele põhikooli lõpueksamil kokku- ja lahkukirjutamise ülesandeid ei olnud, küll aga 2012., 2013. ja 2015. aastatel. Eksamitööde kirjutamisosas olid ülesanded, kus tumedalt trükitud sõnad tuli kirjutada kas kokku, jätta lahku või kasutada sidekriipsu. (Eksamitöö 2012, 2013, 2015)

Põhikooli eesti keele lõpueksami eesmärk on hinnata kooliastme õpitulemuste omandatust eesmärgiga saada tagasisidet õppimise ja õpetamise tulemuslikkuse kohta (Hennoste 2014: 1). Eksamit hindab kooli eksamikomisjon põhikooli eesti keele lõpueksamit ettevalmistava komisjoni välja töötatud hindamisjuhendi ja -võtme alusel (Eristuskiri).

2014. aastal oli põhikooli lõpueksamil lühikirjandi eest võimalik saada kuni 40 punkti ning hinnati nii sisu, õigekirja, sõnavara kui ka stiili (Eksamitöö 2014). Eksamil oli õpilaste keskmine tulemus kirjutamisosas 67,25%, sealhulgas ortograafia eest saadi 59,39%, milles on õpilaste tulemused 2013. aastaga võrreldes langenud 5,23% võrra. (Hennoste 2014: 1, 7)

Lühikirjandi teema 2014. aasta eesti keele lõpueksamil oli „Teatrietendus või film – kumba eelistada?“. Lugemisülesanded baseerusid teatriga seotud tekstidel ning toetavateks tekstideks olid Lembit Petersoni „Noored ja teater“ ja internetiblogi „Kino aitab elada teiste inimeste elu“, mida õpilased võisid kirjandites nii tsiteerida kui ka refereerida. (Hennoste 2014: 6–7)

2. KOKKU- JA LAHKUKIRJUTAMISE VEAD PÕHIKOOLI LÕPUEKSAMIKIRJANDITES

Kirjakeel on väga varieeruv ning sõnavara ja grammatika muutuvad keeles kiirelt. Keele muutustest annavad ülevaate õpilaste lõpueksamikirjandid, mille kaudu saadakse infot noorema põlvkonna keeletaju muutustest ning sellest, millele tuleks eesti keele õpetuses ja keelekorralduses rohkem tähelepanu pöörata. Habichti (2006: 12–13) sõnul ei ole viga tõlgendatav mitte üksnes juhusliku eksimusena, vaid see on sageli üldisemale muutusele osutaja. Teatud nähtused on nii vormi- kui sõnamoodustuses keelekasutajate jaoks loomulikumad kui teised.

2.1. Materjali analüüsimine

Siinses peatükis analüüsitakse kokku- ja lahkukirjutamise vigu 2014. aasta põhikooli lõpueksamikirjandites. Bakalaureusetöö jaoks koguti materjal emakeeleõppija korpusest EMMA. Valimisse kuulub 80 põhikooli lõpueksamikirjandit, mis on kirjutatud teemal „Teatrietendus või film – kumba eelistada?“. Vaadatud on ainult parandajate poolt märgitud vigu. Eraldi ei vaadatud poiste ja tüdrukute eksamitöid ega võetud valimisse töid punktide järgi.

Analüüsimisel lähtutakse teooriaosa 1.2. ülesehitusest ehk kokku- ja lahkukirjutamise vigu käsitletakse nii nagu kirjastuse Koolibri 9. klassi õpikus „Peegel“ (Bobõlski jt 2011: 85) ehk käändsõnade (sh nimi-, omadus- ja asesõnad), pöördõnade ja muutumatute sõnade (määr- ja kaassõnad) kaupa. Näited on esitatud sellisel kujul, nagu need õpilaste töödes esinevad ning parandaja poolt märgitud viga on tähistatud kursiivkirjas.

Valimisse kuulnud 80 töö hulgast olid hindajad märkinud kokku- ja lahkukirjutamise vigu 48 töös. Eksamitööde hindajad olid märkinud veaks 117 kasutusjuhtu, millest 15 puhul ei ole veaks märkimine õigustatud. Vaieldavad veaks märkimised puudutavad nimisõnu (seitsmel juhul), pöörd sõnu (ühel juhul) ja muutumatuid sõnu (seitsmel juhul).

2.1.1. Nimisõnade kokku- ja lahkukirjutamise vead

Siinses alapeatükis analüüsitakse hindajate poolt märgitud nimisõnade kokku- ja lahkukirjutamise vigu, mida esines teistest sõnaliikidest kõige rohkem. 117 leidunud veast olid hindajad märkinud nimisõnade kokku- ja lahkukirjutamise vigu 62 korral. Enim eksiti 2014. aasta põhikooli lõpueksamikirjandites liitnimisõnade, mille täiendsõna on ainsuse omastavas, kirjutamisega (näited 1–40). 14 korral (näited 1–14) on keelekasutajad eksinud täiendosa *teater* ja sellele järgneva nimisõna kokku- ja lahkukirjutamisega. Kaheksal juhul olid õpilased kirjutanud lahku liitsubstantiivi *teatrietendus* (näited 7–14), mida esines kõikidest vigadest kõige rohkem, olgugi et kirjandikirjutajale oli pealkirjas antud sõna *teatrietendus* õigel kujul. Lisaks olid alustekstides liitsubstantiivid täiendosaga *teater*, nagu *teatrikunst*, *teatriillusioon* ja *teatriõpe*, mis kirjutatakse sama reegli järgi kokku kui *teatrietendus*.

- (1) Ma tutvusin *teatri ajalooga* ning näitlejatega, kellest ma mitte midagi ei teadnud.
- (2) Mis saab tulevikus mu *teatri hullusest*?
- (3) *Teatri laval* ei saa ja ei tohi toimuda tapatöö.
- (4) Filmis võime küll tegelastele kaasa elada, aga see pole nii elujõuline kui *teatri lavastustes*.
- (5) Üldiselt on *teatri lavastused* pikemad, kui kinoseansid, seega on lavastusel poolaeg, viisteist kuni kolmkümmend minutit jalgade sirutamiseks ja kohvikus einestamiseks.
- (6) Seda nii näitlejate kui ka teiste *teatri töötajate* poolt.
- (7) *Teatri etenduse* vastu pole mul ka midagi, aga ennem vaataks filmi, kui läheks teatrisse.

- (8) *Teatri etendused* on harva ja kui sinna tahad minna tuleb kindlasti vähemalt kaks nädalat enne piletid ära osta.
- (9) *Teatri etendustel* on ka häid külgi.
- (10) Ma noolisin *teatri etendusi* ning näitlejate rolle.
- (11) Aga film on mõeldud nendele kes ei soovi käija *teatri etendustel*, vaid neile meeldib vaadata televiisorist filme.
- (12) Kui on vaja valida filmide ja *teatri etenduste* vahel, siis oleks minu valik filmide vaatamine sest see on minu arvates huvitavam kui etenduste vaatamine.
- (13) *Teatri etenduse* lõpus ei lahkuta kohe saalist, vaid oodatakse kuni näitlejad on lavalt läinud, aplodeeritakse ja alles siis lahkub publik.
- (14) *Teatri etendust* saab näha korra koha peal, aga filmi saab tänapäeval alla laadida ja kodus vaadata.

Õpilased võisid otsustada liitnimisõnade, mille täiendosa on singulari genitiivis lahkukirjutamise kasuks seetõttu, et hääldamisel kõlab liitnimisõna pigem sõnaühendina kui liitsubstantiivina, või rakendasid keelekasutajad reeglit, et kui ainsuse omastavas olev nimisõna vastab küsimusele *kelle?*, *mille?*, siis kirjutatakse ta järgnevast nimisõnast lahku. Olgugi et näidete 1–40 puhul väljendavad liitsubstantiivide täiendosad liiki või laadi. Näidetes 15–29 on veel kirjandikirjutajate töödes esinenud norminguvastast liiki või laadi väljendavate liitnimisõnade lahkukirjutamist.

- (15) Filmides saab enamasti loo mõtte paremini kätte, kuna saab kasutada palju erinevaid tegelasi, erinevaid paiku ja erinevaid *aja hetki*.
- (16) Seal oli väga palju *auto avariisid*.
- (17) Tänapäeval on noorema soo esindajad vaimustatud rohkem *elektroonika maailmast*, tänu millele kaob sõnamõju igapäeva elus väiksemaks.
- (18) Se on film kus inimesed lähevad *kosmose laevaga* ühele teisele planeedile, mingit kallist kivi kaevandama.
- (19) Teater kui *kultuuri palee* on pühendanud ennast täielikult kultuuri ja kunsti arendamisele.
- (20) Nende kordade ajal on mul tihti igav hakanud, kuna *lava kujundus* enamasti ei muutu.
- (21) Ma olen tekstiga ka sel kohal nõus, et film viib eemale *mure mõtted* ning probleemid.
- (22) Igal *näite tikil* on kanda oma emotsioon või sõnum, nii ka teatrietendusel ja filmil.

- (23) Olen kuulnud, et teatris käimine pidavat näitama inimese haritust, eks ta mingil määral näitab, aga ei saa öelda, et filmi vaatamine ei näitaks, ega kõik filmid pole komöödia ega märul, vaid on teaduslike filme, kust saan teada uusi ja huvitavaid fakte või arendad oma *silma ringi*.
- (24) Teatri puhul pead ilusasti ja korralikult riidesse panema, sest keegi ju ei lähe teatrisse *spordi riides*.
- (25) Minu arust on mõlemad väga head valikud, see oleneb ainult inimesest iseendast kumba ta pooldab kas reaalselt etendust või läbi *teleri ekraani* vaadata filmi.
- (26) Teatrietendusi ja filme on erinevaid mõni on *ulme žanrist*, mõni on tragöödia neid liike on tohutult palju mõlemas valdkonnas, aga igal asjal on ka oma head ja vead nii ka neil.
- (27) Seal filmis on õudne *vere saun*.
- (28) Kui populaarne on film või teatrietendus juba eelnevalt, kas reklaami või tutvustava *video klippi* järgi.
- (29) Filme vaadatakse ka muul põhjusel näiteks igavuse peletamiseks või adrenaliini pärast; igavuse peletamiseks vaadatakse tavaliselt komöödiat, märulit või *zombi filme*.

Näitelauses 30 on õpilane kirjutanud norminguvastaselt lahku liitnimisõna *peategelasel*. 2014. aasta eksamitöö alustekstis „Kino aitab elada teiste inimeste elu“ esines seesama liitsubstantiiv kokkukirjutatult (Eksamitöö 2014) ning õpilane oleks saanud toetuda alustekstidele. Sama reegli järgi kirjutatakse kõik ülejäänud liiki või laadi väljendavad ainsuse omastavas olevad nimisõnad.

- (30) Nagu näiteks *pea tegelasel* on hea olla ja kõikidel muudel tegelastel on hea olla, siis tekib küll tunne, et minul sellega paremaks ei läinud kui siis ainult hullemaks, kust ei pruugi välja saamine väga lihtne.

Kahel juhul (näited 31 ja 32) olid õpilased kirjutanud lahku täiendosa *filmi* ning põhisõna *teater*.

- (31) Nooremad inimesed käivad kinos tihti sõpradega ja õhtuti näiteks selleks, et koolist natukeseks kõrvale minna ja oma eraelu ka unustada ja saada üks korralik *filmi elamus*.
- (32) Film vaatamine on üks väga hea ajaviitmise viise, sest siis võime unustada natukeseks ajaks om argimured ja elada kaasa *filmi tegelastele*.

Kahes eksamitöös (näited 33–34) oli lahku kirjutatud liitnimisõna *kinoekraan*, mis sama reegli järgi, nagu näited 1–32 tuleb kirjutada kokku, kuna tegu on nimisõnaga, mille täiendosa on ainsuse omastavas ning see kirjutatakse järgneva nimisõnaga kokku, kui ta märgib selle nimisõnaga väljendatud mõiste liiki või laadi, moodustades koos temaga ühe kindlaks kujunenud mõiste (liigimõistelise sisuga omastav) ja vastates küsimusele *missugune?* (*mis liiki?*, *mis laadi?*, *mis?*).

(33) Unistajana, nagu ma olen, mõtisklenud endamisi, et minagi võiksin kunagi suurtel *kino ekraanidel* olla.

(34) Kui rääkida filmist, siis tuleb mulle meelde, et seda näeme me *kino ekraanilt* või kodust televiisorist.

Õpilased on näidetes 35–37 kirjutanud lahku liitnimisõnad *argipäevaelu igapäevaelu* ja *tõsielusari*. Põhjus võib olla tingitud sellest, et suulises kõnes hääldatakse neid sõnu justkui eraldiseisvatena. Küll aga kirjutatakse eesti keele normingu kohaselt kokku liitsõnad, millel on kolm või enamgi tüve, nagu *aedviljakonserv*, *aruandeaasta*, *jalgpallikohtunik*.

(35) Teatri ja kino vahe on see, et üks harib inimest teine tekitab hea tunde *argipäeva ellu*.

(36) Tänapäeval on noorema soo esindajad vaimustatud rohkem elektroonika maailmast, tänu millele kaob sõnamõju *igapäeva elus* väiksemaks.

(37) *Tõsi elu sari* on nagu „Jackass“ või „sõbrad“.

2014. aasta põhikooli lõpueksamikirjandites on kirjandikirjutajad eksinud väljajäteliste liitsõnaosade kirjutamisega (näited 38–40), milles korduva tüve asendamisel tuleb kasutada sidekriipsu *dokumentaal- ning tragöödiafilmid*, *kino- või teletoiimetaja* ja *teatri- või filmikunstist*. Ka Pürjema (2014: 33) toob välja, et 2013. aasta riigieksamitöodes esines kolmel korral norminguvastast väljajäteliste fraaside kirjutamist (*gümnaasiumi- ja ülikooliaeg*, *mandariini- ja apelsinibuumi ajal ning spordi-, kultuuri- ja haridusvaldkonnas*), kuigi normingukohaselt tuleb korduv tüvi asendada sidekriipsuga.

- (38) Filmide žanridest meeldivad mulle komöödiad, *dokumentaal ning tragöödia* filmid.
- (39) Filmiga on teised lood, neid pannakse erinevatele aegadele, millal *kino või tele toimetaja* arvab, et on hea.
- (40) Kui rääkida avalikust ja rahalisest meelelahutusest, ehk *teatri ja filmi kunstist*, siis mina isiklikult eelistan filmikunsti.

Kolmel korral (näited 41–43) on normingust hälbivalt kirjutatud kokku sõnaühend *vaba aeg*. Normingukohaselt kirjutatakse omadussõna järgnevast sõnast lahku. Pürjema (2014: 40) sõnul võib fraasi kokkukirjutust põhjustada häälduslik lähenemine, kuna suulises kõnes ei hääldata liitsõna piiril mõlemat *a*-d täies pikkuses välja.

- (41) Kino pole nii pidulik koht kui teater, seal käidakse, *vabaaja* riietega või teksadega.
- (42) Ja kui sul on mingi hetk *vabaaega* ja sa tahad puhata probleemidest mis sind ümbritsevad, mine kinno ja vaata filmi, mis on sulle lähedasem ja meeldivam.
- (43) Kuid meie praegune probleem ühiskonnas on see, et meil pole *vabaaja* sisustamiseks raha.

Eesti ortograafiareeglite kohaselt tuleb kokku kirjutada *mine*-tuletiste *s*-tüved (*ajaviitmiskoht, kinoskäimisrekordi, meelelahutuskoh*t), mida 2014. aasta põhikooli lõpueksamikirjandites oli kolmel korral lahku kirjutatud (näited 44–46). Lahku saab neid sõnu kirjutada siis, kui ainsuse omastavas olev nimisõna vastab küsimusele kelle?, mille?, nt *ajaviitmise koht* ja *kinoskäimise rekord*. Pürjema (2014: 38) uurimuses oli samuti õpilaste jaoks probleemne *mine*-tuletiste *s*-tüvede kirjutamine (nt *rahateenimisvõimalus, sisseastumiskatsed*). Ta on välja toonud, et lahkukirjutust võis põhjustada liitsõna häälduses tekkiv paus.

- (44) Ta, aga on rohkem nagu *ajaviitmis koht*.
- (45) Filmist kunstist rääkides, meeldib mulle nii väga, et olen sellel aastal teinud täieliku *kinoskäimis rekordi*.
- (46) See on minu arvates *meelelahutus koht*, kus võtad suure karbi popkorni, pudeli Cocca-Colat ja vaatad samal ajal filmi.

Sarnaselt eelnevatele näidetele (44–46) kirjutatakse kokku ka liitsubstantiiv *kaasvaataja* (näide 47), kuna tegu on *s*-liitelise nimisõnaga, mis tuleb talle järgneva nimisõnaga kokku kirjutada.

(47) Kinos palutakse välja lülitada oma mobiiltelefonid, nagu ka teatris, et mitte häirida *kaasvaatajaid*.

Näidetes 48 ja 49 on eksamikirjutajad eelistanud sõnad *aastasadu* ja *arusaamatus* lahku kirjutada, kuid eesti keeles kirjutatakse ainsuse nimetavas käändes nimisõna talle järgneva nimisõnaga kokku.

(48) Teatrietendusi on juba mängitud *aasta sadu*.

(49) Teatril võib olla ka ebameeldivaid omadusi nagu näiteks igav etendus, *Aru saamatus* ja palju muud.

Näidetes 50–52 on lahku kirjutatud täiendosa *lemmik* järgnevast nimisõnast, kuid see tuleb järgneva nimisõnaga kokku kirjutada, näiteks *lemmikharrastus*, *lemmiklaulja*, *lemmiknäitleja*, *lemmikloom*. Samuti selgitab EKI keelenõuanne, et käänamisel muutub ainult põhisõna, nt *ei jõudnud oma lemmiktundi* (mitte „*lemmikusse tundi*“). (keeleabi.eki.ee)

(50) *Lemmik filmi žanr* on mul õudukad.

(51) Minu *lemmik film* on „Pitch Black“.

(52) Minu *lemmik žanr* on märuli- ja ulmefilmid, sest nendes on palju põnevust ja efekte, mis on väga huvitavad.

Näites 53 on keelekasutaja eksinud liitnimisõna „*Nullpunkt*“ kirjutamisega. Eesti keeles kirjutatakse ainsuse nimetavas käändes või lühitüveline nimisõna järgneva nimisõnaga kokku, nt *vesiveski*, *nahkmööbel*, *sarvloom*, *külglibisemine*.

(53) Teatrietendus on näiteks „*Null punkt*“.

Näidetes 54 ja 55 on keelekasutajad kirjutanud norminguvastaselt kokku kaks eraldiseisvat sõna *see aasta* ja *üks neist*.

(54) Täpsemalt olen ma *seeaasta* käinud kinos täpselt 25 korda.

(55) Teatris sa justkui ise vahel oled *üksneist* näitlejatest.

Näitelauseses 56–60 on keelekasutajad eelistanud lahku kirjutada liitsubstantiivid *kinoskäik*, *kinnominek*, *teatriskäik* ja *tööleminek*, ning hindaja on need veaks märkinud. Keelenormingu kohaselt kehtib siin sageduspõhimõte, et sagedasi sõnaühendeid kirjutatakse rohkem -kokku kui harva esinevaid, nt *koolimine* – *kuuri minek*, *tööleminek* – *näitusele -minek*. Siiski ei saa lugeda veaks lahkukirjutatud kuju.

(56) *Kinos käimises* ja filmide vaatamises on alati olnud midagi väga erilist ja maagilist.

(57) *Kinos käik* on ka kõvasti mugavam.

(58) Vähese *teatris käigu* põhjuseks on ju see, et tänapäeva noored ei käi väga seal ja seetõttu pole ka see nii väga teemaks kui kinos olevad filmid.

(59) *Kinno minek*, filmi vaatamine on hea moodus, kuidas muremõtteid eemale peletada.

(60) Põhjus, miks ma teatrisse *tööle minekust* ära ütlesin oli vastutus.

Hindaja on märkinud veaks eksaminandide kirjandites omadussõna *päris* lahkukirjutatud variandi nimisõnast (näited 61–62), kuid seda ei saa pidada veaks, kuna omadussõna kirjutatakse nimisõnast lahku.

(61) Teatril ja filmil on olulised erinevused, näiteks teatris sa saad vaadata, kuidas *päris inimesed* näitlevad sinu ees reaajas, filmil aga on kogu etendus juba ära salvestatud, seda saab kerida edasi ja tagasi, pausi peale panna ja vaadata edasi kohast, kus pooleli jäid.

(62) Oleks vaid mingi asi olemas mis näitaks filmi ja *päris teatrit* siis oleks hea elu.

Siim Karnö (2015: 31–33) uurimuses käsitleti samuti kokku- ja lahkukirjutamise vigade temaatikat ning selgus, et 2012. ja 2014. aastal olid hindajad kaheksa liitnimisõna, mille täiendosa on ainsuse omastavas, kokku- ja lahkukirjutamises erimeelt (*südamehääle*, *toidukulude*, *vabadusetunne*, *elukvaliteet*, *elumõte*, *lumepalliefekt*, *põlevkivivarud* ja *eneseleidmiseks*).

2.1.2. Omadussõnade kokku- ja lahkukirjutamise vead

Omadussõnade norminguvastast kokku- ja lahkukirjutamist esines 2014. aasta põhikooli lõpueksamikirjandites kokku üheksal korral. Enamjaolt eksiti *ne-* ja *line-*lõpuliste omadussõnade kirjutamisega, mis eesti keele ortograafiast lähtudes kirjutatakse eelneva sõnaga harilikult kokku. Selle reegli vastu eksis neli keelekasutajat. Näites 63–65 on õpilased norminguvastaselt lahku kirjutanud *ne*-liitelised adjektiivid *igapäevaste*, *noortepärane* ja *omavanuste*. Ka viieteist- kuni kahekümneminutiline (näide 66) on õpilane kirjutanud lahku, mis võib olla tingitud sellest, et kokkukirjutatult tundub sõna liiga pikk. Küll aga kirjutatakse *ne-* ja *line*-liitelised sõnad lahku siis, kui käändsõnal on omakorda käändsõnaline täiend.

(63) Mindakse mingisugustes *iga päevaste* dressidega kohale ja ostetakse sealt või sees ujuvat pop corn'i ja hambaid söövat coca-cola't.

(64) Ma lähen teatrit vaatama siis kui seda esitavad head näitlejad ja etendus on *noorte pärane*.

(65) Mina eelistan rohkem kinoskäiku kui teatrisse minekut, sest siis on millest rääkida *omavanuste* noortega.

(66) See *viieteist kuni kahekümne minutiline* paus aitab meil taas värskeks saada ja vaadata jätkavat etendust.

Näidetes 67 on kirjutatud lahku kolmest erinevast tüvest koosnev adjektiiv *koostööjulgemaks*, mis võib olla tingitud sellest, et üks sõnaosa ise on liitsõna. Näidetes 68 ja 69 on õpilased kirjutanud liitadjektiivid *maailmakuulsad* ja *põnevusrohke* lahku, aga eesti keeles kirjutatakse nimi- või omadussõna järgneva omadussõnaga kokku, kui nad moodustavad kindla omaette mõiste. Põhjus, miks keelekasutajad on eelistanud need sõnad kokku kirjutada, võib olla seotud pikkuspõhimõttega või hääldamisel sõnade vahele tekkiv paus.

(67) Noorukitega dramaturgia avastamine on huvitav, ning harjutab noori *koostöö julgemaks*, ning teeb neid enesekindlamateks ettekannete puhul.

(68) Kinno tulevad iga päev 100-uued filmid, mis tekitavad inimestes huvi, eriti siis kui seal on *maailma kuulsad* näitlejad või isegi mõni lemmiknäitleja, koomikud või silmapaistvad inimesed.

(69) See annab väga võimsa ja *põnevus rohke* elamuse.

Näites 70 on keelekasutaja kirjutanud lahku liitadjektiivi *ülihea*, mis tuleb normingu järgi kirjutada kokku, kuna omadussõnaga kirjutatakse kokku tüved *eht-*, *puht-*, *liht-*, *ime-*, *puru-*, *püsti-*, *uhi-*, *võhi-*, *üli-*, *eba-*, *ala-*, *vaeg-*, *pool-* jts. Taas võib lahkukirjutust mõjutada see, et suulises keeles hääldatakse liitadjektiivi sõnaühendina.

(70) See on lihtsalt *üli hea* tunne.

Ühes eksamitöös (näide 71) on eksitud kahe eri sõna *kõige suuremad* kirjutamisega. Võimalik, et õpilane oli kirjutanud need kaks sõna hooletusest kokku, ent eesti keeles kirjutatakse *kõige-ülivõrre* järgnevast sõnast lahku.

(71) Lõppude lõpuks saame ainult meie ise enda valikuid muuta, kui tahame, mitte keegi teine meie eest, ning *kõigesuuremad* probleemid ei lahene iseenesest ära, vaid nende nimel tuleb vaeva näha.

Pürjema (2014: 52–53) analüüsist selgus, et enim raskusi tekitavad *ne-* ja *line*-liiteliste omadussõnade kokku- ja lahkukirjutamine. Tema uurimuses esines kõige rohkem (11 korral) põhisõna *vaheline* norminguvastast lahkukirjutust, nt *riikidevahelisi*.

2.1.3. Asesõnade kokku- ja lahkukirjutamise vead

Pronoomenite kirjutamisega olid õpilased eksinud kolmel korral (näited 72–74) ning kõik puudutasid asesõnade norminguvastast lahkukirjutust. Nimelt tuleb omadus-, arv- ja asesõna kirjutatakse järgneva nimisõnaga kokku, kui ta koos sellega väljendab kindlat omaette mõistet. Vastupidiselt eesti keele reeglistikule on 2014. aasta põhikooli lõpueksamikirjandites kirjutatud sõnad *igaihe/igaihel* ja *omaenda* lahku.

(72) Eks see ole *iga ühe* oma valik, kumba ta eelistab.

- (73) Mida võiksin ma teistele soovitada? kuna iga inimene on nii erinev siis on eriti raske soovitada, sest *igal ühel* on ju oma arvamus ja iga üks tunneb end erinevalt teatrit või filmi vaadates aga mina jään ikka filmide poolele.
- (74) Ma ise vaatan ka filme *oma enda* lõbu pärast.

Karnö (2015) uurimusest selgus, et hindajad olid eri arvamusel sõna *iseenda* kokku- ja lahkukirjutamise osas, mis kirjutatakse sama malli järgi, nagu sõna *omaenda*. Pürjema (2014) on käsitlenud pronoomeni *igaiuks* kirjutamist. Tema sõnul võib selle liitsõna lahkukirjutust põhjustada see, et keelekasutajad tajuvad sõna *igaiuks* sõnaühendina, kuna suulises kõnes rõhutatakse tugevalt liitsõna mõlemat osa.

2.1.4. Pöörd sõnade kokku- ja lahkukirjutamise vead

Verbide kokku- ja lahkukirjutamise puhul olid hindajad märkinud vigadeks üheksa juhtu. Ühend- ja väljendtepusõnadest moodustatud käändsõnade ja määrsõnade osad kirjutatakse tavaliselt kokku, sest need käändsõnad ja määrsõnad on omaette tähendusega iseseisvad sõnad. Näidetes 75 on eksaminand kirjutanud kokku käändelise verbivormi ning sellele eelneva sõna *v*-partitsiibi ning hindaja on selle veaks märkinud. Küll aga võib neid osi kirjutada nii kokku kui ka lahku, kui ühend- ja väljendtepusõnade oleviku kesksõnad esinevad lauses täiendina või öeldistäitena ja mineviku kesksõnad ning mata-vorm täiendina, nt *lahtitõmmatav ~ lahti tõmmatav*.

- (75) Kuid teatrietendustel olen kohanud nii mugavaid ja pehmeid toole kui ka alumiiniumist *lahti tõmmatavaid* pingikesi, mis pikka istumise peale on väga ebamugavad.

Näidetes 76–78 on keelekasutajad kirjutanud norminguvastaselt kokku verbide *da*-tegevusnimed, kuid eesti keele ortograafia järgi kirjutatakse verbi pöördelistest ja käändelistest vormidest üldiselt lahku, kuna nende osiseid saab ka ümber paigutada, nt *aru saada ~ saada aru, ette kujutada ~ kujutada ette, kaasa elada ~ elada kaasa*. Ka Pürjema (2014: 56) analüüsis oli ühel juhul kokku kirjutatud *da*-infiniit *üles ehitada*.

(76) Vanemad inimesed käivad teatris ilmselt sellepärast, et ennast nooremana tunda ja tänapäeva maailmast paremini *arusaada*.

(77) Kinofilm aitab meid veel *ettekujutada* teises maailmas, teises kohas, teise inimesena ning teiste tunnetega ja enda meeled vabaks lasta.

(78) Filmis võime küll tegelastele *kaasaelada*, aga see pole nii elujõuline kui teatri lavastustes.

Näidetes 79–80 on eksaminandid normingust hälbivalt kokku kirjutanud kaks iseseisvat sõnaühendit *käima hakkad* ja *võivad filmid*.

(79) Kui seal *käimahakkad*, siis ei sa pidama.

(80) Esiteks *võivad filmid* olla igavad.

Näites 81 on peetud veaks *tud*-kesksõna *läbi elatud* lahkukirjutamist, ent kuna tegu ei ole õpilase poolt selgelt sõnastatud lausega, siis ei ole võimalik öelda, kas tegemist on verbi pöördelise vormi osa või täiendi funktsioonis *tud*-kesksõnaga. Seega ei saa hinnata kokku- ja lahkukirjutamise õigsust sellises lauses.

(81) Filmis *läbi elatud* püsib kaua aega peas ja on suur tahtmine rääkida kõigile nähtust.

Näites 82 on norminguvastaselt kirjutatud kokku *rohkem mõjutav*. Siiski kirjutatakse käändsõnad, määrsõnad ja verbide tegevusnimed verbi pöördelistest ja käändelistest vormidest üldiselt lahku.

(82) Lavastus on kuidagi parem ja *rohkemmõjutav* kui film.

Näites 83 on kirjutatud lahku *v*-partitsiip *arusaadav*, mis tähendab *selge, mõistetav*. Võimalik, et lahkukirjutamise tingis see, et verbi *aru saama* kirjutatakse lahku või suulises kõnes hääldatakse sõna kokku, kuna üks sõna lõpeb sama häälikuga, millega järgmine algab. Normingukohaselt kirjutatakse eesti keeles ühend- ja väljendtepusõnadest moodustatud käändsõnade ja määrsõnade osad tavaliselt kokku, sest need käändsõnad ja määrsõnad on omaette tähendusega iseseisvad sõnad.

(83) Aga enamjaolt on *aru saadav* ma pean lihtsalt olema piisavalt haritud inimene.

Karnö (2015: 33) uurimuses olid hindajad verbide kokku- ja lahkukirjutamisel erimeelel kahel juhul. Mõlemad puudutasid ühend- ja väljendtepusõnu *tagasi vaadates* ja *ümber korraldama*, mis tuleb lahku kirjutada. Ka Pürjema (2014) analüüsist selgus, et

problemaatiline on ühend- ja väljendtepusõnade kirjutamine. Kuna Pürjema valimisse kuulusid 2003. ja 2013. aasta riigieksami kirjandid, siis pärast ESi keeleteoimkonna otsust aktsepteerida *mine*-liiteliste sõnade nii kokku kui lahku kirjutamist, on praeguseks vähenenud verbe puudutavate kokku- ja lahkukirjutamise vigade hulk.

2.1.5. Muutumatute sõnade kokku- ja lahkukirjutamise vead

Muutumatute sõnade kokku- ja lahkukirjutamise vigu olid hindajad märkinud 34 korral. Kõige problemaatilisem oli adverbi *kogu aeg* õigekiri, mida on ainuõige kirjutada lahku, kui sõnaühendit kasutatakse ajamäärusliku tähendusena 'pidevalt'. 2014. aasta põhikooli lõpueksamikirjandites esines normingust hälbivat kokkukirjutust neljal korral (näited 84–87). Pürjema (2014: 43) töös oli *kogu aeg* väärkirjutust kahel korral.

(84) Sõbrad on sari kus *koguaeg* on sõbrade vahel tüli.

(85) Kinno võin minna mugavalt, ilma et peaksin *koguaeg* mõtlema või muretsema.

(86) Raske on sellepärast, et ma ei saa hakata kaasa mõtlema, kui keegi kuskil *koguaeg* plaksutab või räägib.

(87) Film ja teater mõjutavad mu elu niimoodi et, ma uurin *koguaeg* näitlejate elulugu ja käin vabal ajal palju teatrites.

Näites 88 on eksaminand kirjutanud lahku adverbi *enamjaolt*. Normingu järgi kirjutatakse kokku kaks kõrvuti olevat sõna, kui nad on sulandunud kokku üheks määrsõnaliseks väljendiks.

(88) *Enam jaolt* tänapäeval eelistatakse kinos käia.

Näidetes 89–90 on hindaja märkinud veaks sõnade *justkui* ja *mistahes* lahkukirjutuse, kuid alapeatükis 1.1. on välja toodud, et 2012. aastast võib ebakindlad liitmäärsõnad, nagu näiteks *justkui*, *mistahes* ja *kasvõi* kirjutada nii kokku kui ka lahku *just kui*, *mis tahes*, *kas või*. Seega ei ole adverbid *just kui* ja *mis tahes* lahkukirjutatult valed. Karnö uurimusest selgus samuti, et 2012. ja 2014. aastal oli hindaja riigieksamitöodes

märkinud veaks liitsõna *mistahes* kokkukirjutatud kuju, kuna enne 2012. aastat peeti ainuõigeks lahkukirjutatud varianti.

(89) Teater on *just kui* üks kultuuri osa.

(90) Teatriga on lood aga pisut teised, kui kinno võid sa minna, *mis tahes* riietuse ja väljanägemisega, siis teatrisse minnes pead sa arvestama ka ettevalmistusajaga.

Kolmel korral on eksaminandid kirjutanud lahku adverbi *omamoodi*. Lausetes 91–93 on ainuõige *omamoodi* kokkukirjutatult, kuna neis lausekontekstides tähendab *omamoodi* 'erinevalt, teataval määral'. Küll aga võidi eelistada lahkukirjutust, kuna sõna on tajutud sõnaühendina.

(91) Mulle meeldivad mõlemad *oma moodi*.

(92) Ka kinos kogeb *oma moodi* kogemusi, kuid mitte selliseid nagu teatris.

(93) Teater on ju *oma moodi* tants, mille abil me suhtleme laval olijatega, aga nemad meiega.

Näites 94 on keelekasutaja kirjutanud lahku adverbi *pahupidi*, kuid normingukohaselt kirjutatakse sõna *pidi* eelneva sõnaga kokku, kui vorm seda nõuab. Samuti esineb adverb lauses 94 tähenduses 'segamini, pahasti'.

(94) Kui su elu on *pahu pidi* siis vaata filmi või teatrit, see aitab.

Kolmel korral on eksitud ka pronoomeni *iga* kasutusega. Eesti keeles kirjutatakse määrsõna muudest sõnadest hrl lahku. 2014. aasta põhikooli lõpukirjandites oli kolmes töös kirjutatud sõna *iga* järgneva sõnaga normingust hälbivalt kokku (näited 95–97). Pürjema (2014) on analüüsinud, et põhjus, miks keelekasutajad eelistavad fraasi *iga päev* kokku kirjutada, on tingitud suurest tekstisagedusest (Pürjema 2014: 79). Habichti (2006: 15) sõnul kirjutatakse kaassõnad käändsõnadega kokku, kuna tuginetakse loomulikule keeletajule ning ühendatakse sisuliselt kokku kuuluvad üksused ka vormiliselt.

(95) Kui *igapäev* filmi vaadata tihedalt, võivad silmad ära väsida ja lõpuks haigeks jääda.

(96) Filme ma näen *igapäev*, kas siis arvutist, telekast või kui aega ja viitsimist on, siis ka kinos.

(97) Ajalooliselt on teater vanem kui film, sest teatrit etendasid juba vanad Roomlased kes näitasid rahvale elu *iganurga alt* nt. (elu paremaid ja halvemaid pooli).

Sarnaselt näidetega 95–97 on kirjutatud kokku ka sõnaühend *igal juhul* (näide 98), kuid eesti keeles tähendab *igal juhul* 'kindlasti, kahtlemata, igatahes' ning see kirjutatakse lahku. Kokkukirjutuse kasuks võidi otsustada seepärast, et suulises kõnes tajutakse sõnaühendit liitsõnana.

(98) Filmid meeldivad mulle rohkem, aga kui on võimalus külastada teatrit, siis olen mina *igaljuhul* käpp.

Näites 99 on normingust hälbivalt kirjutatud kokku sõnaühend *nii palju*. Alapeatükis 1.1. on välja toodud, et selle määrsõna puhul on tegu ebakindla liitmäärsõnaga, mille kasutus sõltub lausekontekstist. Lauses 99 ei ole tegu rõhutava määrsõnaga, mistõttu tuleb sõnad üksteisest lahku kirjutada.

(99) Teater rikkub *niipalju* silmi, kui palju seal valgusega mängitakse.

Kahel korral (näited 100–101) on kirjandikirjutajad eksinud sõnaühendi *samal ajal* kirjutamisega, mis tuleb lahku kirjutada. Kokkukirjutust võis põhjustada see, et suulises kõnes kõlab *samal ajal* justkui liitsõnana.

(100) *Samalajal* on sul võimalik valida kolme erineva filmi vahel.

(101) Kinos olles saab ka endale, kui meelehead pakkuda, mis *samalajal* aitab elu järele mõelda.

Näites 102 on eksitud sõnaühendi *see eest* kirjutamisega. Võimalik, et kokku kirjutati fraas seetõttu, et suulises kõnes hääldatakse *see eest* ühe lausungina, kuid eesti keeles ei kirjutata nelja ühesugust häälikut kõrvuti.

(102) Kino *seeest* vigadeta esitust ja võimsamat tunnet heli ja pildi suhtes.

Kokku on kirjutatud ka kaassõnaфраас *igal pool* (näide 103), mis tähendab 'kõikjal', kuid eesti keeles kirjutatakse *pool*, *poole*, *poolt* käändsõnast lahku. Pürjema (2014: 68) on välja toonud, et isegi kõrgelt hinnatud riigieksamitöödes olid keelekasutajad selle sõnaühendi norminguvastaselt kokku kirjutanud.

(103) Teatreid saab vaatamas käia põhiliselt *igalpool*, alates õhust lõpetades keldrikorrustel.

Näidetes 104–105 on eksaminandid eksinud sõnaühendi *kõva häälega* kirjutamisel.

- (104) Kui ikka etendus on kurb siis poetas mõne pisara, kui see on aga naljakas, hakkad sa kas väikselt itsitama või naerad *kõvahäälega* ülesali.
- (105) See raha, mis läheks bussiga sõitmisele ja teatripiletile, saab endale kodus süüa teha, kui õhtul on mingi hea film saab ka sõbrad endale külla kutsuda ja koos nendega filmi vaadata, aga teatris ei tohi ju *kõvahäälega* rääkida, aga kodus saab kõva häälega rääkida või ka küsida, midagi kui on vaja.

Kolmel korral olid keelekasutajad kirjutanud kokku pronoomeni *minu* ning adpositsioonid *arvates* ja *jaoks* (näited 106–108). Karnö (2015: 35) uurimusest selgus, et hindajad olid sõnaühendi *minu arvates* kokku- ja lahkukirjutamise osas erimeelel, üks parandas kehtiva normingu järgi selle õigeks ning teine hindaja jättis muutmata. Ka Pürjema (2014: 59) analüüsist tuli välja, et kaassõnafraasi *minu arust* kirjutati ühel korral kokku.

- (106) Teatril on *minuarvates* suur positiivne külg see, et teatrietendusele minnes on kõik viisakalt riides ja kõik on pidulikum kui kinos.
- (107) Kui nüüd hakata mõtlema, kas teater või film, siis *minujaoks* oleneb see täiesti olukorrast ja vajadusest.
- (108) Teatris käies ei suuda ma laskuda teise maailma, mis on *minujaoks* oluline.

Näidetes 109 ja 110 on eksaminandid kirjutanud norminguvastaselt kokku sõnaühendid *otse südamest* ja *silme all*. Eesti keeles kirjutatakse kaassõna (ees- või tagasõna) käändsõnast, mille juurde ta kuulub, lahku.

- (109) Kõik see tuleb ju *otsesüdamest*.
- (110) Sind kutsutakse võib-olla lavale või sa lihtsalt lähed nii näidendi sisse, sest see juhtub su *silmeall*.

Näites 111 on eksitud määrsõna *kohapeal* kirjutamisega, mis selles lausekontekstis tähendab 'vahetult antud (sündmus-, tegevus)kohas', seega tuleb postpositsioon *peal* sõnaga *koha* kokku kirjutada. Lahkukirjutuse võis tingida teadmine, et sõnad *pealt*, *peale*, *pärast* kirjutatakse käändsõnast hrl lahku, kuigi lauses oli tegu eritähendusliku

väljendiga. Küll aga saab fraasi *koha peal* ka lahku kirjutada, nt *lugemine jäi huvitava, põneva koha peal pooleli*.

- (111) Teatri etendust saab näha korra *koha peal*, aga filmi saab tänapäeval alla laadida ja kodus vaadata.

Vastupidiselt eelmisele näitele, oli ühes eksamitöös õpilane kirjutanud norminguvastaselt kokku käändsõna ja adpositsiooni *lava peal* (näide 112), kuid eesti keeles kirjutatakse *pealt*, *peale*, *pärast* käändsõnast harilikult lahku. Pürjema (2014) tõi oma uurimuses välja, et juhtumeid, kus käändsõna kirjutatakse kaassõnaga kokku, on sage nähtus (Pürjema 2014: 60).

- (112) Me näeme nende inimeste huvi teatri vastu ja nad tahavad kõike seda *lavapeal* teha sest see meeldib neile.

2014. aasta põhikooli lõpueksamikirjandites olid hindajad märkinud viiel juhul veaks ka adverbi *sellepärast* ~ *selle pärast* kasutuse. Kahel juhul on keelekasutajad kirjutanud *sellepärast* kokku (näited 113 ja 114) ning kolmel juhul (näited 115–117) lahku *selle pärast*. Juba 2006. aasta Eesti õigekeelsussõnaraamatus (ÕS 2006) ei ole eristatud nende tähendusi, mistõttu mõlemad on võrdväärsed *sellepärast* ~ *selle pärast*. Nii *sellepärast* kui ka *selle pärast* tähendavad *seepärast*, *seetõttu*, *selle tõttu* (ÕS 2013), ning seega ei ole hindaja poolt veaks märkimine õigustatud.

- (113) Vanemad inimesed käivad teatris ilmselt *sellepärast*, et ennast nooremana tunda ja tänapäeva maailmast paremini arusaada.

- (114) Raske on *sellepärast*, et ma ei saa hakata kaasa mõtlema, kui keegi kuskil koguaeg plaksutab või räägib.

- (115) Peamiselt *selle pärast*, et kinno minnes saab näha rohkemat.

- (116) *Selle pärast*, et teatris käies näeb laval päris inimesi hingega asja kallal olemas, kuid kinos näeb vaid külma ekraani.

(117) Filmid tänapäeval on head just mugavuse pärast, nende vaatamiseks sa ei pea isegi kodust lahkuma, mina eelistan filme just *selle pärast*.

2.2. Kokku- ja lahkukirjutamise test 6.–9. kl õpilastele

2014. aasta põhikooli lõpueksamikirjanditest valiti välja kümme problemaatilist keelendit ning viidi nende kohta läbi kaks Google Formi testi. Valimisse kuulusid 214 6.–9. klassi õpilast seitsmest koolist, millest 51 vastanut olid 6.–7. ning 163 õpilast 8.–9. klassist.

Esmalt sooritasid *online*-testi 8.–9. klassi õpilased (Lisa 1). Kuna töö autor ei olnud küsimustele vastamist kohustuslikuks määranud, siis ei vastanud kõik õpilased igale küsimusele. Teine test (Lisa 2) otsustati teha 6.–7. klassi õpilastele, et saada võrdlusmaterjali 8. ja 9. klassi õpilaste kõrvale, kelle tulemusi võis mõjutada see, et testi täitmise ajal aprilli lõpus valmistuti parasjagu põhikooli lõpueksamiks ning harjutati keelendite õigekirja. Teises testis oli kohustuslik vastata kõikidele küsimustele ning vastaja pidi lisama oma klassi. Nooremas rühmas olid 51 vastanust 70,6% 7. klassi ning 29,4% 6. klassi õpilased. Lisaks oli toodud teises testis adverb *omamoodi* lausekontekst ning lisatud keelend *sellepärast*.

Kahte testi sai valitud kümme veaohlikumat keelendit 2014. aasta põhikooliõpilaste eksamikirjanditest ning need on esitatud tabelis 1.

Tabel 1. **6.–9. kl seas läbi viidud veaohlike keelendite testi tulemused**

Keelend	Õigesti vastanuid (%) 6.– 7. kl õpilastest (n = 51)	Õigesti vastanuid (%) 8.– 9. kl õpilastest (n = 163)
omamoodi	60,8	90,2
minu arust	84,3	89,6
igäüks	74,5	83,4
aru saada	70,6	78,3
kogu aeg	15,7	76,1
teatrietendus	51	74,1
vaba aeg	39,2	63,2
lemmikfilm	56,9	62,3
kinoskäik	27,5	36,3
sellepärast	70,6	–

Testidest selgub, et kõige rohkem tekitasid õpilastele raskusi sõnaühendite *kogu aeg* ja *vaba aeg* kirjutamine. Enim õigeid vastuseid andsid keelendite *minu arust* ja *igäüks* õigekiri. Sõnaühendi *minu arust* kirjutas normingukohaselt lahku 84,3% 6.–7. ning 89,6% 8.–9. klassi õpilastest. Pronoomenit *iga üks* kirjutas vastavalt keelereeglitele kokku 74,5% 6.–7. ning 83,4% 8.–9. klassi õpilast.

2014. aasta põhikooli lõpueksamikirjandites oli määrsõna *kogu aeg* üks veaohlikumatest sõnadest, mille normingust hälbiv kasutamine esines neljas töös. Testide tulemusena kirjutas adverbi *kogu aeg* õigesti vaid 15,7% 6.–7. klassi õpilastest, 8.–9. klassi õpilaste seas oli õigesti vastanuid 76,1%. Selle keelendi puhul on kahe rühma õigete vastuste protsendi lahknevus kõige suurem. Põhjuseks on ilmselt õppimise käigus tehtav eksamiks ettevalmistumine 9. klassi õpilaste seas.

Sõnaühendi *vaba aeg* norminguvastast kirjutamist esines 2014. aasta põhikooli lõpueksamikirjandites kolmel korral. 6.–9. klassi õpilaste seas läbi viidud testis kirjutas keelendi õigesti 39,2% 6.–7. ning 63,2% 8.–9. klassi vastajate hulgast.

Liitsubstantiivi *kinoskäik* eelistati valdavalt kirjutada mõlema rühma seas lahku. Kokku kirjutas selle 36,3% 8.–9. klassi õpilaste hulgast ning 27,5% 6.–7. klassi õpilastest. 2014. aasta eksamikirjandites olid hindajad märkinud viiel korral veaks liitsubstantiivide *kinoskäik*, *kinnominek* lahkukirjutatud kuju, ent eesti keele ortograafia kohaselt ei ole see vale.

Adverbi *omamoodi* puhul oli esimeses testis toodud sõna sünonüüm *omanäoliselt* (Lisa 1), mis võis valikut lihtsustada. Õigesti vastas sellele 90,2% 8. ja 9. klassi õpilastest. Teises testis (Lisa 2) oli lisaks sõnale antud ka lausekontekst ning õige vastuse valis 60,8% 6.–7. klassi õpilastest. Veel oli teise küsimustikku lisatud keelend *sellepärast* koos kontekstiga, millele vastas õigesti 70,6% 6. ja 7. klassi vastajatest.

Põhikooli lõpueksamikirjandites olid õpilased kirjutanud kolmel korral normingust hälbivalt kokku *da*-infinitiivi. Testides kirjutas pöörd sõna *aru saada* ortograafiareeglite kohaselt lahku 70,6% 6. ja 7. klassi õpilastest ning 78,3% 8.–9. klassi vastajate seast.

Liitsubstantiivi *teatrietendus* oli eksamikirjandites norminguvastaselt lahku kirjutatud kaheksal korral. Testis vastas 51% 6.–7. ning 74,1% 8. ja 9. klassi õpilastes õigesti, et täiendosa *teater* kirjutatakse järgneva nimisõnaga kokku. Ka täiendosa *lemmik* kasutamisega eksiti kirjandites kolmel korral. 6.–9. klassi seas läbi viidud veaohlike keelendite testis valisid 56,9% 6.–7. ja 62,3% 8.–9. klassi õpilastest õige variandi.

KOKKUVÕTE

Siinses bakalaureusetöös käsitleti parandajate poolt märgitud kokku- ja lahkukirjutamise vigu 2014. aasta põhikooli lõpueksamikirjandites. Eesmärk oli uurida, missuguseid vigu olid parandajad märkinud lõpukirjandites ning vead kategoriseeriti sõnaliikide põhjal. Teine eesmärk oli Google Formis koostatud testi abil teada saada, kuidas kirjutavad 6.–9. klassi õpilased 2014. aasta põhikooli lõpueksamikirjandite sagedasemaid veaohlikke kokku- ja lahkukirjutatavaid keelendeid.

Töö koosneb kahest peatükist, millest esimeses osas tutvustati eesti keele kokku- ja lahkukirjutamise reeglistikku, Emakeele Seltsi keeleteoimkonna 2012. aastal tehtud otsuseid seoses määrsõnade ja ühend- ja väljendverbituletistega ning kokku- ja lahkukirjutamise käsitlemist kirjastuste Avita ja Koolibri eesti keele õpikutes. Teises peatükis analüüsiti sõnaliikide kaupa 2014. aastal kirjutatud põhikooli lõpueksamikirjandites hindajate poolt märgitud vigu. Valimisse kuulus 80 lõpueksamikirjandit teemal „Teatrietendus või film – kumba eelistada?“, milles hindajad olid märkinud veaks 117 keelendit.

Analüüsist selgus, et enim eksiti käandsõnade, täpsemalt nimisõnade kokku- ja lahkukirjutamisega. Hindajad olid nimisõnade kokku- ja lahkukirjutamise vigu märkinud 62 korral. Kirjandites tehti vigu ainsuse omastavas oleva liiki või laadi väljendava nimisõna kirjutamisega 40 korral (**teatri etendus*), kuid norminguvastaselt kirjutati kokku küsimusele kelle?, mille?, missugune? vastav ainsuse omastavas olev nimisõna (**vabaaeg*). Veel esines normingust hälbivaid *mine*-tuletiste *s*-tüvede ja kolme või enama tüvega liitnimisõna lahkukirjutusi, liitsubstantiivi täiendosa *lemmik* lahkukirjutamist talle järgnevast nimisõnast ning eraldiseisvate sõnade kokkukirjutust.

Muutumatutest sõnadest olid hindajad märkinud veaks 34 juhtu. Peamiselt valmistas põhikoolilõpetajatele raskusi sõnaühendi *kogu aeg* õigekiri, mida kirjutati normingust

hälbivalt kokku neljal korral. Samuti kirjutati ortograafiavastaselt kokku sõnaühendeid *igal juhul, nii palju, samal ajal, see eest, igal pool, kõva häälega, otse südamest ja silme all*. Lahku oli kirjutatud eritähenduslik väljend *kohapeal*, samas kui sõnaühend *lava peal* oli kokku kirjutatud, mis on keelereeglitega vastuolus. Kolmel korral kirjutati kokku pronoomen *minu* adpositsioonidega *arvates* ja *jaoks*. Lahku kirjutati liitadverbe *omamoodi, enamjaolt* ja *pahupidi*.

Adjektiivide väärkirjutamist esines üheksal korral. Omadussõnadest on problemaatilised *ne-* ja *line-*lõpulised adjektiivid, mida kirjutati norminguvastaselt lahku neljal korral. Kolmel korral kirjutati lahku liitomadussõnad ning ülejäänud kahel juhul oli tegu normingust hälbiva *kõige* ülivõrre ning täiendosa *üli* lahkukirjutamisega.

Pöörsõnade kokku- ja lahkukirjutamise vigu olid hindajad märkinud üheksal korral. Enim eksisid 2014. aasta põhikoolilõpetajad verbi *da*-tegevusnime kirjutamisega, mis kirjutatakse normingukohaselt verbi pöördelistest ja käändelistest vormidest lahku, *aru saada, ette kujutada*. Problemaatilised olid veel *v*-partitsiip (**arusaadav*) ja *tud-*kesksõna ning kokku kirjutati ka kaks eraldiseisvat sõnaühendit (**käimahakkad*).

Asesõnade ortograafiavastast kokku- ja lahkukirjutamist esines kokku kolmel korral. Pronoomenitest valmistab põhikoolilõpetajatele raskusi asesõna *iga* kasutamine, mis liideti järgnevale sõnale (**igapäev*). Samuti oli ühel juhul kirjutatud lahku liitasesõna *omaenda*.

80 kirjandist oli kokku- ja lahkukirjutamise vigu märgitud 48 kirjandis. Tööde läbivaatamisel täheldati, et 15 korral oldi veaks märgitud ka keelendeid, mida on eesti keele ortograafia kohaselt lubatud kirjutada nii kokku kui ka lahku. Neist seitsmel juhul oli tegu nimisõnade *päris, kõik* ja *minek* veaks märkimisega. Ühel korral märgiti veaks pöörsõna *lahtitõmmatav* lahkukirjutatud variant, mis keelenormingu järgi ei ole vale. Muutumatutest sõnadest märkis hindaja veaks liitadverbide *justkui* ja *mistahes*

kasutamine sõnaühendina ning keelend *sellepärast* oli markeeritud veana nii kokku- kui ka lahkukirjutatult, ent Eesti õigekeelsussõnaraamatu järgi on kasutatakse keelendeid *sellepärast* ja *selle pärast* rööpvorme.

2014. aasta põhikooli lõpueksamikirjandites enim raskusi tekitanud kümne keelendi kohta viidi seitsme Eesti kooli 6.–9. klassi õpilaste seas läbi kaks testi. Valimisse kuulunud 214 vastanust olid 163 õpilast 8.–9. ning 51 õpilast 6.–7. klassist. Uuringust selgus, et 6.–7. klassi õpilaste jaoks on kõige problemaatilisem keelendi *kogu aeg* õigekiri ning 8.–9. klassi vastajate hulgast eelistati pigem lahku kirjutada liitnimisõna *kinoskäik*. Samuti oli problemaatiline sõnaühendi *vaba aeg* õigekiri. Kõige vähem eksiti 6.–7. klassi õpilaste seas muutumatu sõnaühendi *minu arust* kasutamisega ning 8.–9. klassi vastanute hulgast kirjutas enamik (90,2%) õpilastest õigesti adverbi *omamoodi*.

Siinne töö annab 80 kirjandi põhjal ülevaate, milliste keelendite kokku- ja lahkukirjutamises põhikooliõpilased eksivad. Saadud tulemuste abil saavad õpetajad õpetamisel juhtida tähelepanu veaohlikele keelenditele ning viia ennast kurssi kokku- ja lahkukirjutamise parasjagu kehtivate reeglitega.

KASUTATUD KIRJANDUS

Bobõlski, Reet; Puksand, Helin 2010. 8. klassi eesti keele õpik Peegel. Tallinn: Koolibri, 46–49.

Bobõlski, Reet; Puksand, Helin 2011. 7. klassi eesti keele õpik Peegel. Tallinn: Koolibri, 94–95, 108–109.

Bobõlski, Reet; Puksand, Helin; Ross, Margit 2011. 9. klassi eesti keele õpik Peegel. Koolibri, 51–55, 85–93.

Bobõlski, Reet; Puksand, Helin 2012. 5. klassi õpik Koma. Tallinn: Koolibri, 33–38.

Bobõlski, Reet; Puksand, Helin; Ross, Margit 2013. 6. klassi eesti keele õpik Punkt. Tallinn: Koolibri, 40–44.

EKI = Eesti Keele Instituudi keelenõuanne; <http://keeleabi.eki.ee/?leht=8&id=192>.
Vaadatud 28.04.2017.

Eksamitöö 2012 = Põhikooli lõpueksam eesti keel ja kirjandus.
http://www.innove.ee/UserFiles/L%C3%B5pueksamid%20PK/2012/Eesti%20keel%20ja%20kirjandus/PK_eesti%20keel_2012.pdf. Vaadatud 12.03.2017.

Eksamitöö 2013 = Põhikooli lõpueksam eesti keel ja kirjandus.
http://www.innove.ee/UserFiles/L%C3%B5pueksamid%20PK/2013/Eesti%20keel/PK_eesti_keel_ja_kirjandus_eksamitoo_2013.pdf. Vaadatud 12.03.2017.

Eksamitöö 2014 = Põhikooli lõpueksam eesti keel;
http://www.innove.ee/UserFiles/eesti%20keel_PK_2014.pdf. Vaadatud 12.03.2017.

Eksamitöö 2015 = Põhikooli lõpueksam eesti keel ja kirjandus.
<https://www.innove.ee/UserFiles/Riigieksamid/2015/eesti%20keel/P%C3%B5hikooli%20eesti%20keele%20l%C3%B5pueksam%202015.pdf>. Vaadatud 12.03.2017.

EMMA = Emakeeleõppija korpus; <https://korpused.keeleressursid.ee/emma/>

Erelt, Mati; Erelt, Tiiu; Ross, Kristiina 2007. Eesti keele käsiraamat. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Eristuskiri = Põhikooli eesti keele lõpueksami eristuskiri, lk 7;
<http://www.innove.ee/UserFiles/L%C3%B5pueksamid%20PK/2014/Eesti%20keel/Pohikooli%20eesti%20keele%20lopueksami%20eristuskiri.pdf>. Vaadatud 12.03.2017.

ES = Emakeele Seltsi keeleteimkond; <http://emakeeleselts.ee/keeleteimkond.htm>.
Vaadatud 23.02.2017.

Habicht, Külli 2006. Meie muutuv kirjakeel. – Oma Keel 1, 12–19.

Habicht, Külli 2012. Määrsõnade kokku- ja lahkukirjutamisest;
http://www.emakeeleselts.ee/otsused/ES-keeleteimkond_Muutumatud-sõnad-kokku-lahkukirj-11.06.12.pdf. Vaadatud 17.02.2017.

Hennoste, Märt 2014. Põhikooli eesti keele lõpueksamist 2014.
http://www.innove.ee/UserFiles/L%C3%B5pueksamid%20PK/analuuus%202014/eesti_keeleele_PK_2014_eksamist.pdf. Vaadatud 15.04.2017.

Karnö, Siim 2015. Eesti keele riigieksami kirjutamisosa esimese ja teise hindaja õigekeelsusvigade märkimise erinevused;
http://dSPACE.ut.ee/bitstream/handle/10062/47025/Karno_2015.pdf?sequence=1&isAlloved=y.

- Kasik, Reet 2012. Ühend- ja väljendverbituletiste kokku- ja lahkukirjutamisest. http://www.emakeeleselts.ee/otsused/ES-keeletoimkond_Yhend-vxljendverbituletiste_kokku-lahkukijr-11.06-12.pdf. Vaadatud 17.02.2017.
- Piits, Liisi; Sarapuu, Kaja; Varul, Terje 2012. Eesti keele õpik 5. klassile. Avita, 14–17.
- Piits, Liisi; Varul Terje 2013. Eesti keele õpik 6. klassile. Avita, 69–88.
- Pürjema, Inger 2014. Kokku- ja lahkukirjutamise probleemid riigieksamitöodes; http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/43717/Purjema_Inger_MA_2014.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Ratassepp, Priit 2004. Lausetest tekstini. Eesti keele õpik 8. klassile. Avita
- Ratassepp, Priit 2005. Mõttest tekstini. Eesti keele õpik 9. klassile. Avita, 97–107.
- Ratassepp, Priit 2009. Eesti keele õpik 7. klassile I osa Sõnadest tekstini. Avita.
- ÕS 2006 = Eesti õigekeelsussõnaraamat ÕS 2006. Toimetanud Tiiu Erelt. Koostanud Tiiu Erelt, Tiina Leemets, Sirje Mäearu, Maire Raadik. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- ÕS 2013 = Eesti õigekeelsussõnaraamat ÕS 2013. Toimetanud Maire Raadik. Koostanud Tiiu Erelt, Tiina Leemets, Maire Raadik, Peeter Päll, Ülle Viks. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

SOLID AND SEPARATE WRITING IN SECONDARY SCHOOL NATIONAL EXAMINATIONS. SUMMARY

In this paper, the author researched and analyzed compound and separate writing mistakes made in national examinations in 2014 which were conducted for secondary school students. The purpose of the research was to examine which parts of the language are most problematic and to categorize them by part of speech.

The first chapter introduces the rules of Estonian compound writing, the decision made by Mother Tongue Society regarding adverbial and derivatives of joined verbs and phrases. The second chapter focuses on analysis of part of speech and mistakes marked by the assessor in the national examinations.

The analysis showed that most mistakes occurred with nominals. The most problematic was the writing of nouns in singular genitive, e.g. *teatrietendus* ‘theatrical performance’ (**teatri etendus*), in essays. At the same time on three occasions the phrase *vaba aeg* ‘free time’ was compounded which is incorrect. Furthermore, errors arose from the separate writing of *mine* derivative strains of *s*, compound nouns with three or more strains, and compounding actually separate words.

Problematic adjectives are those which end with *ne* or *line*, e.g. *igapäevane* ‘daily’, which on four occasion were wrongly written as separate words (**iga päevane*). Three times compound adjectives were written separately and on two more occasions there was deviation from the superlative of *kõige* norm.

In addition, students erred on the side of solid and separate writing of the infinitive *da* and on two occasion two separate words were compounded (**käimahakkad*).

As to uninflected words, for a secondary school graduate the phrase *kogu aeg* ‘all the time’ was the most difficult one. Additionally, phrases *see eest* ‘instead’ and *slime all*

‘under supervision’ were wrongly compounded. Phrase with a special meaning *kohapeal* ‘on the spot’ was separated while phrase *lava peal* ‘on the stage’ was compounded. Three times pronoun *minu* ‘mine’ was compounded with co-words *arvates* ‘opinion’ and *jaoks* ‘for’.

Out of 80 essays 50 contained mistakes, in which 15 were also wrongly marked. Seven out of these 15 contained nouns *päris* ‘real’, *käik* ‘trip’ and *minek* ‘go’ which were marked as mistakes. Uninflected words such as compound adverbs *justkui* ‘as if’ and *mistahes* ‘any’ were marked as mistakes when they were compounded and *sellepärast* ‘therefore’ was marked wrongly both when it was written as a compound and when it was written separately.

Two tests about the ten most difficult phrases of the year 2014 secondary school national examinations were conducted in seven Estonian schools among 6th to 9th grade students. 163 of the respondents were 8th to 9th grade students and 51 were 6th to 7th. Survey showed that the most problematic for 6th to 7th graders was the orthography of *kogu aeg* ‘all the time’. 8th to 9th graders preferred separate writing of compound noun *kinoskäik* ‘going to the movies’. 6th to 7th graders had least problems with uninflected phrase *minu arust* ‘in my opinion’ and out of all 8th to 9th graders 90,2% wrote adverb *omamoodi* ‘sort of’ correctly.

To sum up, this paper on the basis of 80 essays gives an overview of the mistakes secondary school students make regarding solid and separate writing of linguistic forms. With the obtained results teachers can draw attention to error-prone linguistic forms and to learn about currently applicable solid and separate writing rules.

LISAD

Lisa 1. Kokku- ja lahkukirjutamise test 8. ja 9. klassile

Tere, hea vastaja!

Mina olen Ele-Riin Toomsalu, Tartu Ülikooli eesti ja soome filoloogia 3. kursuse tudeng. Minu bakalaureusetöö teema on „Kokku- ja lahkukirjutamise vead põhikooli lõpueksamikirjandites“, mille eesmärk on välja selgitada, missuguste sõnade kokku- ja lahkukirjutamine valmistab õpilastele kõige rohkem raskusi.

Testis on üheksa sõna ning valida tuleb õige variant. Testi täitmine võtab aega umbes 2 minutit. Test on anonüümne ning vastuseid kasutatakse vaid uurimistöö raames. Teie vastused on usaldusväärsete tulemuste seisukohalt väga olulised.

Ette tänades

Ele-Riin Toomsalu

Kokku või lahku? Vali õige variant.

1.

☐ kogu aeg

☐ koguaeg

2.

☐ teatri etendus

☐ teatrietendus

3.

☐ kinos käik

☐ kinoskäik

4.

☐ iga üks

☐ igaüks

5.

☐ minuarust

☐ minu arust

6.

☐ lemmikfilm

☐ lemmik film

7. omapäraselt ehk

☐ omamoodi

☐ oma moodi

8.

☐ vabaaeg

☐ vaba aeg

9.

☐ arusaada

☐ aru saada

Lisa 2. Kokku- ja lahkukirjutamise test 6. ja 7. klassile

Tere, hea vastaja!

Mina olen Ele-Riin Toomsalu, Tartu Ülikooli eesti ja soome filoloogia 3. kursuse tudeng. Minu bakalaureusetöö teema on „Kokku- ja lahkukirjutamise vead põhikooli lõpueksamikirjandites“, mille eesmärk on välja selgitada, missuguste sõnade kokku- ja lahkukirjutamine valmistab õpilastele kõige rohkem raskusi.

Testis on kümme küsimust ning valida tuleb õige variant. Testi täitmine võtab aega umbes 2 minutit. Test on anonüümne ning vastuseid kasutatakse vaid uurimistöö raames. Teie vastused on usaldusväärsete tulemuste seisukohalt väga olulised.

Ette tänades
Ele-Riin Toomsalu

* Kohustuslik

Mitmenda klassi õpilane oled? *

☐ 6. klass

☐ 7. klass

Kokku või lahku? Vali õige variant.

1. *

☐ kogu aeg

☐ koguaeg

2. *

☐ teatri etendus

☐ teatrietendus

3. *

☐ kinos käik

☐ kinoskäik

4. *

☐ iga üks

☐ igaüks

5. *

☐ minu arust

☐ minuarust

6. *

☐ lemmik film

☐ lemmikfilm

7. *

☐ vabaaeg

☐ vaba aeg

8. *

☐ arusaada

☐ aru saada

9. *

☐ Lubab küll, aga ega ta selle pärast veel ei tee.

☐ Lubab küll, aga ega ta sellepärast veel ei tee.

10. *

☐ Poiss sai jutust oma moodi aru.

☐ Poiss sai jutust omamoodi aru.

**Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks
tegemiseks**

Mina, ELE-RIIN TOOMSALU

(autori nimi)

(sünnikuupäev: 7.04.1995),

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose KOKKU- JA LAHKUKIRJUTAMISE VEAD PÕHIKOOLI LÕPUEKSAMIKIRJANDITES,
(lõputöö pealkiri)

mille juhendaja on MAIGI VIJA,

(juhendaja nimi)

- 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
 3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 14.06.2017 *(kuupäev)*